

חונכות ותפקידה בפיתוח מסוגלות אקדמית וחברתית

התקציר מבוסס על המאמר :

Britner, P.A. & Krainer-Rickaby, L. (2009). Mentoring and its role in promoting academic and social competency. In: T. Gullotta, M. Bloom, C. Gullotta, J. Messina (Eds.), *A blueprint for promoting academic and social competence in after-school programs* (pp. 79-100). Springer.

לאחרונה המדיניות בתחום תוכניות לקידום נוער עוברת מדגם התערבות, המבוסס על חסרונות, לדגמי מניעה, המבוססים על הצדדים החזקים של הנער. שיטת חונכות מהווה אחד הדגמים האלה. חונכות, היחס שבו איש מבוגר יותר מדריך ומכוון את הנער, זוכה בשנים האחרונות להתעניינות רבה. עם זאת, הדגש הוא עדיין על הכמות של זוגות חונך-חניך ולא על חקר של איכות ויעילות התוכניות האלה.

תוכניות לקידום נוער, המגבירות את התמיכה הרגשית, עשויות לסייע לילדים בסיכון על ידי הענקת הזדמנות לאימון בביצוע תפקידים שונים ועל ידי פיתוח אחריות ומוטיבציה. אסטרטגיות של מניעה המכוונות להפחתת סיכונים בסביבת הילד ולהגברת הגורמים החיוביים וההגנתיים מצליחות יותר מאשר תוכניות המתייחסות להתנהגויות בעייתיות כשלעצמן.

תוכניות של חונכות מכוונות להפחתת גורמי סיכון (קשרים חלשים במשפחה, בבית ספר ובקהילה, בעיות התנהגותיות, כישלונות בלימודים, תחושת התנכרות, דחייה על ידי חברים, סביבה עבריינית) ולהגברת השפעתם של גורמים חיוביים (מעורבות מבוגרים וחברים תומכים, פיתוח תפיסות המקדמות הצלחה לימודית, דחיית התנהגויות בעייתיות, פיתוח מיומנויות של פיתרון בעיות, הערכה עצמית, מיומנויות בין-אישיות, מחויבות דתית, שייכות לקהילה). חונכות מכוונת לפיתוח מיומנויות חברתיות ורגשיות וכישורי חיים בצורות התואמות לתוכניות מניעה בבית ספר ואחריו.

בספרות המקצועית הוצגו דגמים אחדים שמתארים את המנגנון העומד מאחורי הצלחת שיטת החונכות, למשל:

- דגם סטרוקטוראלי, לפיו חונכות מביאה להתפתחות קשר משמעותי ולהרחבת רשתות של תמיכה חברתית, מה שמביא להגברת ההערכה העצמית. עידוד של אימון, אוטונומיה ויוזמה מצד החונכים מביא להגדלת ההערכה העצמית של הנער ולחיזוק יכולת העמידות שלו.
- דגם של השפעה משולבת בשלושה תחומים: פיתוח חברתי ורגשי; חיקוי תפקיד ופיתוח זהות; פיתוח קוגניטיבי
- גישה של מוטיבציה חברתית טוענת, כי מסגרת, מעורבות ותמיכה באוטונומיה של הנער, הנוצרים במהלך החונכות, מביאים להגברת המוטיבציה שלו ולשיפור הישגים אקדמיים.

- דגם מערכת, הנשען על התיאוריות של מערכות, מתאר את הרשת של היחסים ההדדיים בין חונך-חניך-הורה-עובד סוציאלי, המשתרעת על מכלול שלם של תחומים.

תוכניות חונכות בנויות על רקע קהילתי או על רקע בית ספרי. כאשר הן בנויות על רקע בית ספרי הן בדרך כלל מכוונות לילדים עם בעיות לימודיות והתנהגותיות ולשיפור הישגים אקדמיים. קיימים מחקרים שמצביעים על יתרון מסוים של תוכניות המבוססות על הקהילה על פני אלה המבוססות על בית הספר.

המחקר הנוכחי הראה, כי תוכניות חונכות על רקע קהילתי עשויות להשפיע באופן חיובי על ההתפתחות הקוגניטיבית, החברתית והרגשית של הילדים. נבחן את תוצאות המחקרים לפי התחומים:

- הצלחה בבית הספר. חונכות בדרך כלל נתפסת כאמצעי לסייע לתלמידים בסכנת נשירה או כאלה שכבר נשרו. עם זאת, המחקרים שבדקו את האפקטיביות האקדמית של תוכניות חונכות מצביעים על תוצאות מעורבות. בחלקם נטען, כי חונכות משפיעה באופן חיובי על הנוכחות ועל הציונים בכיתה (באנגלית), אך לא על תוצאות של מבחנים סטנדרטיים.
- תפיסה עצמית בתחום האקדמי. מחקרים מצביעים על שינויים חיוביים בתחום זה. חונכות מביאה לשיפור בתפיסה העצמית של מסוגלות אקדמית וזו עשויה להביא לשיפור ההישגים בפועל.
- קשר חיובי. חונכות תורמת לקשר בין התלמיד לבית הספר, למורים ולהורים.
- כללי: מטה-ניתוח של השפעת החונכות על חמשת התחומים: רגשי/פסיכולוגי, התנהגויות מסוכנות/בעייתיות, מיומנות חברתית, הצלחה לימודית/חינוכית ותעסוקה, מלמד כי התחומים המושפעים ביותר מתוכניות חונכות הם: התנהגות בעייתית, הישגים לימודיים ותעסוקה.

כיצד אפשר להגיע לתוצאות מיטביות של תוכניות החונכות? מחקרים מצביעים על תנאים, כגון:

- מאפייני היחסים בין החונך לחניך: תדירות הפגישות, המשכיות, קרבה רגשית.
- התמקדות בילדים בסיכון: נמצא כי ילדים בסיכון ברמה בינונית הם אלה שעשויים להרוויח יותר מתוכניות חונכות, במיוחד כאשר הן מיושמות באופן מיטבי ונוצרים יחסים הדוקים. תוצאות המחקרים על השפעות החונכות על ילדים ברמת סיכון גבוהה (על גבול הפשיעה) היו מעורבות ואינן חד-משמעויות, חלקן אף דיווחו על השפעות שליליות.

▪ העברת המוקד מבני נוער לילדים. המחקרים מציעים להעביר את המוקד של תוכניות החונכות לילדים צעירים יותר. נטען כי לתוכניות חונכות בקרב תלמידי בית הספר היסודי השפעה גדולה יותר גם בתחום ההישגים האקדמיים וגם בחיזוק הקשר עם המשפחה, מאשר על תלמידי תיכון. דגש על ילדים ולא על בני הנוער יסייע למנוע את הבעיות ולא לטפל בבעיות שכבר החלו. כמו כן, קל יותר להשפיע על ילדים מאשר על בני נוער. עם זאת, ייתכן שיכולות קוגניטיביות וורבאליות של ילדים עשויות להגביל את היקף החונכות ולמנוע את השפעתה על פיתוח הזהות.

המחקרים מראים, כי השילוב בין תוכניות חונכות לתוכניות ולשירותים אחרים מגביר באופן משמעותי את ההשפעות החיוביות של החונכות. במקרים רבים יש צורך בשיתוף פעולה הדוק בין שירותים שונים. חשוב לציין גם את התפקיד של יחסי חונכות לא רשמיים, שנוצרים לא במסגרת של מעורבות פורמלית. נטען כי יחסים אלה חיוביים מאוד להתפתחותם של בני נוער, הם מביאים להפחתת התנהגות בעייתית, לשיפור בלימודים ובהערכה העצמית.